

ІДЕОЛОГІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

У статті розглядаються тенденції зближення соціал-демократичної й ліберальної ідеологій. Аналізуються нові підходи соціал-демократії до оцінки політичних процесів, простежується еволюція ліберальної ідеології. Виявляється особливість світової соціал-демократії - орієнтація на конвергентну модель суспільного розвитку, що відбиває загальносвітову тенденцію до взаємовпливу й взаємопроникнення соціалістичних і ліберальних ідей в епоху глобалізації світової економіки, фінансів, торгівлі й культури.

Ключові слова: ідеологія, політичні партії, соціал-демократія, лібералізм, конвергентна модель суспільного розвитку.

Никогосян О.А.

ИДЕОЛОГИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ

В статье рассматриваются тенденции сближения социал-демократической и либеральной идеологий. Анализируются новые подходы социал-демократии к оценке политических процессов, прослеживается эволюция либеральной идеологии. Выявляется особенность мировой социал-демократии, которая выражается в ориентации на конвергентную модель общественного развития, отражающую общемировую тенденцию к взаимовлиянию и взаимопроникновению социалистических и либеральных идей в эпоху глобализации мировой экономики, финансов, торговли и культуры.

Ключевые слова: идеология, политические партии, социал-демократия, либерализм, конвергентная модель общественного развития.

Nikogosyan O.

IDEOLOGY AT THE ACTIVITY OF POLITICAL PARTIES

In the article trends in convergence of social democratic and liberal ideologies are examined. New approaches of social democracy to the evaluation of political processes are explored, the evolution of the liberal ideology are traced. The peculiar of the world social democracy is propertied. It is the orientation of a converged model of social development, reflecting a global trend of mutual influence and interpenetration of the socialist and liberal ideas in an era of globalization of world economy, finance, trade and culture.

Key words: ideology, political parties, social democracy, liberalism, convergent model of social development.

Актуальність статті полягає в тому, що ідеологія – це основний фактор становлення партійності сучасного типу. Прихильність до будь-якої ідеології відрізняє партії від профспілок, суспільних рухів і об'єднань за інтересами. Різноманітність ідеологічних напрямів стала базою для появи різних партій – демократичних, соціалістичних, ліберальних, комуністичних, анархістських, консервативних, тощо.

Мета статті: показати тенденції зближення соціал-демократичної й ліберальної ідеологій. Завдання статті: проаналізувати нові підходи соціал-демократії до оцінки політичних процесів; простежити еволюцію ліберальної ідеології.

Прийнято вважати, що діяльність, яка пов'язана з виробленням і трансляцією ідеології, досить важлива для політичних партій: не випадково спочатку вони сприймалися саме як „союзи однодумців”. Вираз Е. Берка: „Партія - це група людей, які об'єдналися, щоб спільними зусиллями на основі тих або інших принципів, що вони поділяють, забезпечувати загальнонаціональний інтерес” нерідко розглядається в якості одного з перших визначень даного поняття в його сучасному розумінні [1, р. 335].

Разом з тим місце ідеології у житті партій не є незмінним: ще М.Дюверже говорив, що ідеї й програми відіграють помітну роль на ранній стадії існування партій (причому ступінь їхнього впливу залежить від того, чи складаються партії на основі парламентських об'єднань чи „зовнішніх” стосовно останніх організацій), надалі вага „ідеологічного фактору” обумовлена головним чином типом організаційної будови партії [2, с. 20-37.]. І хоча сучасні автори продовжують розглядати ідейні розходження як обставину, що визначає параметри партійних систем, ідеологічну функцію партій навряд чи можна назвати домінуючою. Але й скидати її з рахунків явно передчасно: так, недавні дослідження партій США, що вважаються найменш ідеологічно ангажованими, виявили їхню послідовну прихильність певним комплексам ідей (що не цілком співпадають з лібералізмом і консерватизмом як такими) і істотну роль партійних ідеологій в американській політиці.

Як відомо, у другій половині ХХ ст. чітко виявилися ознаки кризи всіх світових суспільно-політичних парадигм – лібералізму, консерватизму, соціалізму. У масовій свідомості вони виступають як деякі фундаментальні альтернативи. У дійсності ж, при всіх їхніх відмінностях, які здаються життєво важливими, з багатьох питань у них проглядаються загальні позиції – у розумінні змішаної економіки, політичного культурного плюралізму, представницької демократії, тощо. Розходження між названими парадигмами нерідко проявляються в акцентах, дозах і черговості пропонованих рішень, у термінології. У результаті традиційні поняття (особливо „соціалізм”, „демократія”, „свобода”, тощо) піддаються семантичній ерозії, втрачають свій первісний зміст. Як вважає А. Лейпхарт, „демократія - це поняття, що рішуче не піддається визначенню” [3, с. 38].

Так, наприклад, коли соціал-демократи змогли відтіснити консерваторів від важелів державної влади, з'ясувалося, що їхні погляди на розвиток суспільного життя перетерпіли зміни. А саме, вони продовжили активні пошуки модернізації своїх програмних і політичних установок. Можна зауважити, що в останні два десятиліття західна соціал-демократія виявила прагнення до більш рішучої підтримки інститутів, цінностей і норм ліберальної демократії, перегляду позицій з питання щодо ролі держави, посилення орієнтації на індивідуальну свободу, приватну власність і ринкові відносини. Консервативний натиск із характерними для нього вимогами децентралізації, роздержавлення, скорочення державного регулювання й т.д., призвів до того, що в рядах соціал-демократів підсилювалися настрої на користь відмови від гасел націоналізації, усупільнення або соціалізації й інших традиційних для цього напрямку установок.

Здавалося б, що в умовах тріумфальної ходи лівих сил Європи логічним було б вироблення єдиної європейської „соціальної моделі”, що заснована на ідеях „соціалізму ХХІ століття”. Результатом чого могла би стати відповідь на питання: як управляти „ліворуч”, коли глобалізація світової економіки набирає темпи й директиви Комісії Європейського союзу, що відбивають цей процес, усе більше сприяють конвергенції національних політик незалежно від орієнтації партій, що стоять у влади в кожній країні? Однак цього не відбулося. Та це й не викликає подиву, оскільки партії соціал-демократичної спрямованості, що діють в Західній Європі, різні за своїми поглядами і підходами. Їх можна розділити на наступні три групи: соціалісти, лейбористи й соціал-демократи.

Зміст основного документу останнього конгресу Соцінтерну – Паризька декларація, одна із частин якого має назву „Виклики глобалізації”, відбив серйозність нових соціал-

демократичних підходів до сучасних суспільно-політичних проблем. У документі аналізуються проблеми й виробляються підходи до їхнього вирішення: „Великим парадоксом даного історичного періоду є те, що ніколи досить людство не мало настільки багатих можливостей боротьби з такими споконвічними проблемами, як нерівність, голод, хвороби й малограмотність. І в той же час ці можливості використовуються для того, щоб збільшувати, а не скорочувати існуючі диспропорції. Наше завдання – звернути назад цю тенденцію й у такий спосіб змусити глобалізацію слугувати прогресу людства” [4].

Аналіз нових підходів соціал-демократії до оцінки політичних процесів свідчить про те, що вплив процесів глобалізації на національні держави вона не обмежує сферою економіки. Наслідки цього впливу виражаються в тому, що роль національної держави виявляється під зростаючим впливом подвійного процесу децентралізації. З одного боку, це субнаціональна, а з іншого – наднаціональна регіоналізація. Таким чином, відбувається „звуження національного простору”, що провокує нові дискусії щодо ролі і місця держави в нових умовах. У середині ж окремих держав політичний простір скорочується, і національна держава вже не представляє повністю суспільні інтереси. У той же час саме національна держава залишається справжнім гарантом конструктивного впливу як між суб-, так і наднаціональними структурами.

Таким чином, соціал-демократи виступають опонентами тих авторитетних діячів і політиків, які вже готові визнати „кінець держави”.

Отже, узагальнення досвіду світової соціал-демократії дозволяє виявити її основну особливість – орієнтацію на конвергентну модель суспільного розвитку, що відбиває загальносвітову тенденцію до взаємовпливу й взаємопроникнення соціалістичних і ліберальних ідей в епоху глобалізації світової економіки, фінансів, торгівлі й культури. Сучасна соціал-демократія орієнтується на універсальні прийоми й принципи політичного впливу й взаємодії. Відкрите суспільство зникне, якщо індивідуальність втратить свою автономність. Однак свобода людини без регулятивної ідеї соціальної справедливості зводиться до голого егоїзму. Внутрішньою сполучною ланкою між індивідами повинна стати солідарність. Ліберальне суспільство життєздатне, якщо воно спонукає своїх громадян до дій по відновленню існуючих інституцій. Прагнення по-новому осмислити зміст свободи, рівності, справедливості, солідарності припускає з погляду соціал-демократичного бачення соціалізму й нове відношення до республіканського ладу. Тобто мова йде про творче сприйняття демократії, орієнтацій соціальної демократичної практики на ціннісний обрій розуму, здорового глузду, індивідуальності, корисності, розширення соціальної участі.

Обговорюючи принцип свободи й політичні засоби його реалізації в державі, сучасні соціал-демократи все частіше використовують термін "ліберальна держава", що акумулює соціал-демократичні й ліберальні оцінки свободи: ліберальна держава надає своїм громадянам шанси випробувати всі мислимі гуманні приклади сенсу життя.

Зближення з лібералістською ідеологією обґрунтовано якісним зрушенням у розвитку масової бази соціал-демократії, небувалим ростом нових середніх шарів (службовців, техніків, чиновників, тощо) і значним скороченням чисельності традиційного робітничого класу. Соціальний стан, місце роботи, самі по собі, хоча й продовжують відігравати важливу роль у житті людини, тепер вже не є однозначним індикатором її соціокультурних потреб і політичних орієнтацій. Ріст індивідуалізації суспільства, розширення можливостей отримання освіти, вибору індивідуального способу життя й професійної праці зробили світоглядну шкалу людини більш рухливою.

Звичайно, це не може не позначитися на формуванні членської маси й електорату соціал-демократичних партій: колишня відносна однорідність масової бази поступилася місцем різноманіттю її складу. Спосіб життя й інтереси нових середніх шарів усе більше рухаються в середину політичного спектру, де завдання будівництва соціальної держави з'єднується з орієнтацією на ліберальні цінності. Якісне зрушення в розвитку масової бази соціал-демократії обумовило еволюцію її ідейно-теоретичних позицій. Вона проявляється,

з одного боку, у перегляді ряду традиційних постулатів, відмови від застарілих підходів і, з іншого, - у розвитку тенденцій зближення із соціал-лібералістською ідеологією.

Криза соціал-демократичної (і взагалі соціалістичної) парадигми, наступ неоконсервативної й неоліберальної ідеологій в ряді партій стали приводом для закликів переглянути колишнє тверде протиставлення ідей соціалізму й лібералізму. У першу чергу гармонічно з'єднати ідеал рівності з вимогами індивідуальної свободи, принципи солідарності з новим розумінням індивідуалізму. Обговорюючи загальні завдання щодо вироблення сучасного соціал-демократичного проекту соціал-демократичних і соціалістичних партій країн Західної, Центральної й Східної Європи, Х.Тіммерман пропонує поповнити цей проект елементами соціал-лібералізму. На його погляд, у майбутньому основною проблемою для лівих партій стане завдання забезпечити рівновагу між соціалістичними й ліберальними цінностями, тобто „рівновагу між вільним ринком і соціальною захищеністю, державним втручанням і дерегулюванням, колективною інтеграцією й індивідуалізмом як способом життя” [5, с. 178]. Тобто, у соціал-демократичний проект варто включити елементи „здорового лібералізму” стосовно держави, економіки й суспільства.

Спираючись на ліберальні концепції „відкритого суспільства” і соціальної інженерії (К. Поппера), теорію справедливості (Дж. Роулса), роботи Е. Бернштейна й ін., багато соціал-демократичних теоретиків виступили з ідеями, що одержали назву „ліберального соціалізму”.

На думку лібералів-соціалістів, варто обмежити функції держави у вирішенні соціальних проблем і підтримувати розвиток ринкових відносин, конкуренції, приватної ініціативи, свободи людини, тощо. Лібералізація ідеології соціал-демократизму знаходить своє підтвердження й у позитивній оцінці тих аспектів індивідуалізму, що пов'язані з розвитком індивідуальності людини, її свободи й ініціативи. В умовах послаблення солідарістських умонастроїв як способу життя висуваються оновлені трактування принципу колективізму, що одержав назву „нового колективізму”. У його трактуванні індивідуалізм – це спосіб розширення плюралізму мотивацій і свободи вибору людей, але не роз'єднаних егоїстичними інтересами, а об'єднаних деякими загальними цілями.

Досліджуючи еволюцію й відновлення соціал-демократії, слід зазначити, що ці процеси закономірні й для лібералізму. Так, наприклад, ліберальна ідеологія перетерпіла еволюцію в розумінні особистості і її ролі в суспільстві. Вирішальний вплив на цей процес у першу чергу зробила ідея плюралізму форм власності, а також ідея істотної допомоги держави в забезпеченні поряд з політичними соціальних і економічних прав людини. „У лібералізмі отримали більшу значимість цінності й соціальні цілі, – відзначає Ю.А. Замошкін, – для реалізації яких були потрібні не тільки дії відповідно до законів ринку й конкуренції (загальне визнання цих законів збереглося), але й такі колективно-організаційні дії, що безпосередньо мотивуються гуманістичними ідеалами й виходять за рамки мотивів, що задають механізми ринку й конкуренції” [6, с. 151]. Окрім цього увага звертається на колективну дію в рамках демократії з обмеження ринку й конкуренції, щоб не сковувати динамізм розвитку суспільства й здійснити соціальний захист всіх громадян. Не говорячи вже про важливість цього для зниження гостроти екологічної проблеми або проблем фізичного й морального здоров'я людей. Сучасна ліберальна ідеологія увібрала всі ці нові ідеї, ідеали й принципи, хоча в США відбулося поживавлення цінностей класичного лібералізму.

Політична практика показала, що панування лібералізму призвело до ряду негативних моментів. Воно звузило спектр філософських і політичних можливостей, обмежило наш філософський словник і „звільнило” лібералізм, як від оригінальних, так і від епігонських „інших” напрямів. Більш того, воно перетворило властиву прихильникам лібералізму лексику в деяку метамову, що одержала привілейоване положення: будучи у вживанні нарівні з іншими варіантами політико-філософської термінології, вона стала критерієм оцінки правильного вживання понять; інакше кажучи, сьогодні вона виступає

одночасно і як валюта, і як міра вартості всіх інших валют. Збиток, що нанесено самооцінці неліберальних ідеологічних систем, настільки очевидний, що пояснювати це представляється зайвим. Ще більш сумною представляється та обставина, що пануючий лібералізм увібрав у себе моральні, політичні й культурні досягнення інших напрямів суспільної думки, і масштаби цих запозичень настільки великі, що виникла ймовірність втрати лібералізмом своєї самобутності й цілісності й перетворення його у свого роду ідеологічний есперанто.

Так вже в першій половині ХХ ст. лібералізм випробував на собі сильний вплив ідеології соціалізму, особливо в галузі соціального захисту. Пізніше ліберали запозичили й такі соціалістичні ідеї, як можливість державного регулювання економіки, суспільного контролю й т.д. У результаті цього класичний (докейнсіанський) лібералізм перетворився в соціально орієнтований (післякейнсіанський) лібералізм. Це дало привід дослідникам зробити висновок, що „соціал-демократизм послідовно лібералізується, лібералізм же (а тим самим і капіталізм взагалі) соціал-демократизується”.

Тенденція до їхнього зближення закономірна, а будівництво „соціальної держави”, „держави добробуту” – це заслуга не тільки соціал-демократів (скільки б вони самі це не стверджували), але й лібералів. Таким чином, можна говорити про те, що західна модель соціальної держави є наочним вираженням конвергенції соціал-демократичних і ліберальних підходів.

Відмінність же соціал-демократичного від ліберального й консервативного підходів полягає в тому, що на противагу консерваторам соціал-демократія прагне виробити й застосувати нові стратегії й цілі, для того щоб модифікувати застарілі структури влади й володіння власністю, якщо вони несумісні із деякими цілями. Соціальна держава, на думку соціал-демократів, не обмежує свободу, вона гарантує соціальну безпеку, що і є невід’ємною передумовою індивідуальної свободи. Така держава можлива, якщо вона розуміється як „вираження всеохоплюючого суспільного договору, що ґрунтується на моральних принципах..., якщо сильні вже не готові до того, щоб захистити більш слабких від високих життєвих ризиків, тоді піддається ерозії моральний фундамент суспільства, на якому ґрунтується сучасна соціальна держава” [7, с. 55].

Можна зробити висновок, що процес гібридизації й синтезування призвів до зближення наявних у політичному світі ідеологій, до зменшення відмінностей між ними й, в остаточному підсумку - до знецінювання самих ідеологій. До початку ХХІ століття ринкова економіка, мінімізація або оптимізація державного втручання, свобода, демократія, права людини стали кредо майже всіх ідеологічних напрямів, суперечки між якими зводяться тепер переважно до визначення нюансів інтерпретацій.

Ідеологізована політика поволі поступається місцем раціонально-прагматичній, а за ухваленими рішеннями усе частіше стоять не програмні установки, а тверезий розрахунок і повсякчасні констеляції інтересів. І тут вже не так важливо, до якого табору - лівого (лівоцентристського) або правого (правоцентристського) – належить конкретний політик.

Навіть у тих випадках, коли інтелектуальні штаби партій намагаються дати тому або іншому конкретному курсу ідейне обґрунтування, мова йде скоріше не про „чисті” ідеологічні моделі, а про синтез протилежних підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Burke E. Thoughts on the Cause of the Present Discontents (1770) / E. Burke // The Works of the Right Honourable Edmund Burke. – Vol. 11. – L., 1808. – P. 332–337.
2. Дюверже М. Политические партии. / М. Дюверже; [пер. с фр.]. – М.: Академический проект, 2005. – 514 с.
3. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах / А. Лейпхарт; [пер. с англ.]. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 234 с.
4. Declaration on Paris. The Challenge of Globalisation [Електронний ресурс]. – 1999. – Р.1. – Режим доступу: <http://www.socialistinternational.org/5Congress/XXISICONGRESS/DeclParis-e.html>.

5. Тиммерман Х. Социалистические и социал–демократические партии в Центральной и Юго–Восточной Европе / Х. Тиммерман // Европейская социал–демократия накануне XXI столетия. – М.: Памятники исторической мысли, 1998. – С. 172–181.
6. Замошкин Ю.А. «Конец истории»: Идеологизм и реализм / Ю.А.Замошкин // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 147–154.
7. Лафонтен О. Вызовы на пороге нового тысячелетия / О. Лафонтен // Социал–демократия в Европе на пороге XXI века. – 1998. – Вып. 1. – С. 49–58.